



Magyar nyelv

11

a középiskolák számára

**BEMUTATÓ-
ANYAG**

MINTALECKÉKKEL

M◀ZAIK

A nyelvi stílus

1

Olvassátok el az alábbi gondolatokat a stílusról! Osszátok meg egymással a véleményeteket a mondatok kapcsán!

- A stílus a kellő szó. (Deme László)
- A stílus nemcsak az ember; a stílus világgép is. (Márai Sándor)
- Az írás és a beszéd módja mindenkit leleplez. (Illyés Gyula)
- Nincs stílus nélküli szöveg. (Kemény Gábor)

2

Milyen jelentései lehetnek a stílus szónak? Írd a mondatok elé a meghatározás számát!

- A levél egyéni stílusban íródott.
- Berzsenyi stílusát tanulmányoztuk.
- Emelkedett stílusban szólt a néphez.
- A kastély tele van rokokó stílusú bútorokkal.
- A: Utálok ezt a ronda cipőt!
B: Micsoda stílus ez?
- Nem szeretem az ilyen vezetési stílust.

1. Nyelvi kifejezőmód
2. Művészi vagy művészeti kifejezőmód
3. Egyéniséget kifejező jellegzetes viselkedésmód vagy modor
4. Valamely tevékenységben megnyilvánuló, egyénre jellemző módszer

3

a) Párban dolgozzatok! Válasszatok a rajzokon látható szituációk közül, és írjatok párbeszédet, melyben a stílus

- megfelel a kommunikációs helyzetnek,
- nem felel meg a kommunikációs helyzetnek!



b) Fogalmazzátok meg, milyen szempontokat kell figyelembe vennünk, ha megfelelő stílust akarunk használni! Mi történik akkor, ha stílusunk nem megfelelő?

A nyelvi stílus

A **stílus** szót a hétköznapi nyelvben **sokféle értelemben használjuk**. Jelölhetjük vele valakinek a sajátos modorát, viselkedését (pl. *a barátomnak megnyerő a stílusa*), jellegzetes, egyedi önkifejezési módját (pl. *utánozhatatlan az öltözködési stílusa*). Az irodalomórán és a művészettörténet-órán stíluson egy adott kor, irányzat, műfaj vagy szerző sajátos kifejezőképességét, formanyelvét értjük (pl. *barokk stílus, Berzsenyi stílusa, elégikus stílus*).

A szakkifejezést a nyelvvel kapcsolatban is használjuk, hiszen a nyelvi kommunikáció során szintén fontos szerepet kap üzeneteink megformálásának módja. Mondanivalónk megfogalmazásakor **a nyelv elemeiből válogatunk**, például kiválasztjuk a rokon értelmű szavak közül a megfelelőt, döntünk a kifejtés mélységéről, és arról, milyen szerkezetű és hosszúságú mondatokkal fejezzük ki üzenetünket. Arról is **döntünk, hogy** milyen retorikai eszközöket használunk a kifejtés során, és **a kiválasztott elemeket hogyan rendezzük el**.

A döntések során figyelembe kell vennünk a kommunikáció tényezőit, vagyis az üzenet tárgyát, a beszédhelyzetet és a szöveggörnyezetet, valamint a kommunikáció résztvevőit és a köztük lévő viszonyt.

A nyelvi stílus mondanivalónk megformálásának módja a nyelv elemeinek céltudatos kiválasztásával és elrendezésével. A stílus hozzájárul a mondanivaló értelméhez.

A megfelelő stílus megválasztásával a célunk az, hogy mondanivalónkat minél pontosabban, árnyaltabban, és így minél hatásosabban fejtjük ki. **A közlendő megformálásának módja** maga is **jelentést hordoz**, különösen akkor, ha a választott stílus nem felel meg a befogadó elvárásának, azaz ellentmond a kommunikációs tényezők valamelyikének, a társadalmi érintkezési szabályoknak és a köznyelvi normának.

Semleges stílusról akkor beszélünk, ha a választott stílus az elvárásoknak megfelel, a szöveg megformálásának módja szokványos, ezáltal észrevétlen marad. De a semleges stílusú



Fogalmazd egy rövid szöveget a képen szereplő fiú öltözködési stílusáról az általad választott stílusrétegben!

szöveget sem nevezhetjük stílus nélkülinek, hiszen választás eredménye: a beszélő tudatosan használja a közömbös érzelmi-hangulati töltésű szavakat, a szokásos kifejezési formákat. Például a *Boldog születésnapot kívánok!* mondat semleges stílusa mást közöl a beszélő és a hallgató közötti viszonyról, mint a *Boldog szülinapot, kedvesem!* köszöntés.

A római korban stílusnak nevezték azt az íróeszközt, amellyel egy viasszal bevont táblára írtak. A csontból, fából vagy fémből készült eszköz hegyes felével karcoltak jeleket a táblába, a másik, lapos felével pedig javítani lehetett, vagyis elsimították a viaszt. A modern technikai eszközök között is megtalálható a stylus [sztajjlösz], magyarul érintőceruza. A ceruza segítségével az érintőképernyőn keresztül kommunikálunk számítógépünkkel vagy mobiltelefonunkkal.

A stílusárnyalatok

A társadalmi érintkezés meghatározott területein használt jellegzetes szövegtípusokhoz és kommunikációs célokhoz sajátos megformálási módok tartoznak, melyeket **stílusrétegeknek** nevezünk. Ezek a következők: a társalgási, a tudományos és ismeretterjesztő, a publicisztikai, a hivatalos, a szónoki és a szépirodalmi stílusréteg.

A stílusrétegeket átszövő hangnem, azaz a beszélő magatartása, lelkiállapota, a hallgatóhoz, a beszédhelyzethez és a témához való viszonya alapján különböztetjük meg a stílus árnyalatait.

A stílusárnyalatokat sokféle szempont szerint csoportosíthatjuk. Az alábbi táblázatban a stílusárnyalatok több fajtáját tanulmányozhatod.



SZEMPONTOK	STÍLUSÁRNYALATOK
A beszélő és a befogadó viszonya alapján	<ul style="list-style-type: none"> • semleges (pl. gyerek, lány) • formális: hivatalos, távolságtartó (pl. gyermek, kisasszony) • informális: családias, bizalmas, kedveskedő (pl. kisserác, csaj)
A beszélő magatartása, lelkiállapota alapján	<ul style="list-style-type: none"> • semleges (pl. szomorú) • kedélyes, bizalmas, játékos (pl. fancsali, elkámpicsorodott) • választékos (pl. édesbús, gyászos) • durva, közönséges (pl. letört, mint a bili füle)
Az üzenetben kifejezett értékelés, a témához való viszony alapján	<ul style="list-style-type: none"> • semleges (pl. szemtelen ember) • negatív értékelést kifejező: ironikus, gúnyos, durva (pl. pofátlan fickó) • pozitív értékelést kifejező: kedveskedő, humoros (pl. csintalan ficsúr) • ünnepléses, emelkedett (pl. arcátlan alak)
A nyelvi igényesség szerint	<ul style="list-style-type: none"> • semleges (pl. rossz) • választékos (pl. siralmas, vérfagyasztó) • igénytelen (pl. pocskék, lepra)
A megnyilatkozás és befogadás ideje szempontjából	<ul style="list-style-type: none"> • semleges (pl. kellemetlen) • régies, azaz archaikus, illetve a régiesség hatását keltő, azaz archaizáló (pl. aggályos, áldatlan) • újszerű (pl. rázós, cikis)
A használt nyelvváltozat szempontjából	<ul style="list-style-type: none"> • semleges (pl. iskola) • irodalmi (pl. alma mater), szaknyelvi (pl. tanintézmény), tájnyelvi (pl. oskola), diáknyelvi, szleng (pl. suli)

A stíluselemek és a stílusérték

Amikor mondanivalónkat kifejezőbbé akarjuk tenni, olyan nyelvi elemeket használhatunk, amelyek eltérnek a megszokottól, és így váratlanságukkal hatnak a befogadóra. Ezeket a semleges stílustól eltérő nyelvi elemeket **stíluselemeknek** vagy **stíluseszközöknek** nevezük. A stíluselemek többletjelentést adnak a szövegnek, hozzájárulva a megnyilatkozás értelméhez. A nyelv bármely eleme stíluselemmé válik a közlés során: a hangzás, a szóképlet, a nyelvtani szerkezet és a jelentés. Például a „No, hozza csak ki az ellenőrzőjét a kedves kolléga!” felszólításban

a tájnyelvi *no*, a magázó forma és a beszédhelyzethez nem megfelelő *kolléga* megszólítás stíluselemmé válnak. **A stíluselemek együttesen adják a szöveg stílushatását és expresszivitását, azaz kifejezőerejét.**

Azt a **jelentéstöbbletet**, hírértéket, amellyel egy stíluselem hozzájárul a mondanivaló értelmi-érzelmi hatásához, **stílusértéknek** nevezük. Ha egy nyelvi elemhez a **szöveggörnyezettől függetlenül tapad** valamilyen **stílusérték**, mely így a szó jelentésének elválaszthatatlan részévé válik, **állandósult stílusérték**ről beszélünk.

Az állandósult stílusérték fakadhat például a szó jelentéséből (pl. *mocsok*), hangzásából (pl. *szundikál*), tájszó voltából (pl. *kummant*), idegen eredetéből (pl. *disszonáns*), ritka használatából (pl. *élemedett*).

Az állandósult stílusérték meghatározza, hogy az adott szót hol, mikor használhatjuk. Az értelmező szótár **stílusminősítésként** közli az egyes szavakhoz tapadó állandósult stílusértéket, azaz a szavak stílusárnyalatát, használhatósági körét (pl. hivatalos, választékos, régies, tájnyelvi szavak).

A nyelvi elemek a szövegek környezet hatására alkalmilag, csak az adott szövegben is kaphat-

nak gondolati, érzelmi vagy hangulati többletjelentést. **A szövegek környezettől függő többletjelentésből fakadó stílusértéket alkalmi stílusértéknek nevezük.** Leggyakrabban szépirodalmi szövegekben találkozunk vele. Ilyen többletjelentést kap például a *köteg* szó József Attila *Külvárosi éj* című versében: „*S a szövőgyárak ablakán / kötegbe száll / a holdsugár*”. Az értelmező szótár meghatározása szerint a *köteg* jelentése „*szálas anyagból vagy vékony tárgyakból összekötött csomó, nyaláb, csomag*”. A versben a *köteg* a holdsugárnyalábot jelenti, s a szó használatával a beszélő az olvasó figyelmét a holdsugár anyagszerűségére irányítja.

gyakorló feladatok

1

a) Párosítsátok a felsorolt szavakat a szótárakban megadott stílusminősítésekkel! Egy szóhoz több megjelölés is tartozhat. A nem ismert szavaknak és rövidítéseknek nézzetek utána egy értelmező szótárban, vagy az interneten!

biz, elav, gúny, gyermek, hiv, id, irod, kedvesk, pejor, sajtó, szak, táj, tréf, vál, vulg, szleng, ég, argó dombéroz, szenteskedik, hisztizik, kackiás, ájer, lelombozódott, kutyuli, imposztor, köpöly, kaffog, labdaéhség, nukleusz, levitézlett, doki, hatály, lelkizik, pattog, macskajancsi, potyázik, anyácska, nyoszolyó, hetedízigen, buggyantás, béna, itóka, prézsmítál, lóvé

b) Válasszatok ki öt szót a megadottak közül, és foglaljátok őket egy-egy mondatba!

2

Nézz utána egy etimológiai szótárban, hogyan változott a nyelvtörténet folyamán a következő szavak stílusminősítése!

banya, fene, étek, rajcsúroz, néember, idétlen, perszóna, huszár

3

a) Párokban dolgozzatok! Az alábbiakban egy-egy párbeszéd utolsó mondatát olvashatjátok. Válasszatok ki az egyiket, és írjátok elé párbeszédet!

- Viszontlátásra, igazgató úr!
- Az Isten áldjon, gyermekem!
- Szervusz, Jenő bátyám!
- Légy jó, kicsim!
- Na, hali!

b) Beszéljétek meg, mire figyeltetek a párbeszéd nyelvi elemeinek kiválasztásánál és elrendezésénél!

a) Olvassátok el a következő szöveget, és keressetek példát az alábbiakra!

- választékos, emelkedett szóhasználat
- bizalmas, kedveskedő szóhasználat
- szlengszavak
- újszerű szavak
- régies szavak
- eredeti vagy eltorzított állandósult szókapcsolatok

Mindenki tudja, hogy a legjobb emberanyag az amerikai kommandós: gyors, ügyes, okos, egyszóval egyesíti magában egy komancs, egy ninja és egy Boss fehérneműmodell erényeit. Gyerekként, kamaszként ilyen bátyát vagy apukát szerettünk volna, aki mindenkit lever a homokozóban.

Egy ilyen spéci brigádról, a Los Angeles-i rendőrség speciális kommandós csapatáról szól a S.W.A.T. (Special Weapons And Tactics) amerikai rendőrreklámja. A történet kaporszakállú akciókliséből építkezik, és a fantázia legkisebb veszélye sem fenyegeti, a párbeszéd pedig lanyha poénokkal fűszerezett átvezető lazítógyakorlatok, amíg helyreáll a hallásunk két tűzpárbaj között. Vétkes pazarlás a felvonultatott jó nevű színészek tehetségével.

A sztori röviden: jóképű S.W.A.T.-harcost (Colin Farrell) az okostojás kisleány lefokozza. A céghez visszahívott régi vágású osztagvezető (Samuel L. Jackson) azonban felismeri benne a rádiumpfénnyel sugárzó tehetséget és beveszi a csapatába. Mit ad az élet, a városban megjelenik a gonosz, aki az új trend szerint egy jó ízlésű, ám egészen romlott és galád francia ficsúr (hol vannak már az NDK-s meg kínai csibészek). A csapat feladata, hogy a foglyul ejtett rókaképp gallt A-ból B-be szállítsa, a frank ördög azonban 100 millió dollárt ajánl bárkinek, aki megszökteti. Képzeltetik, mennyi drága autót törnek össze, 7.62-es skulót gyorstüzelnek el, és mennyit szolgálnak és vérzenek hőseink, mire a tengerentúli salátazabálónak arcára fagyaszthatják a cinikus mosolyt.

Egyébként jobb, ha inkább elképzelik, mert valahogy döcögősre sikerül az a pörgés, ami egy ilyen „full speed, no brain” mozi esetében az első és szinte egyetlen feltétel. Ha nem vagyunk együtt gyomorból a törzsi ösztönökkel és high-tech kutyukkal egyaránt felszerelt hősökkel, szorítva, nehogy a kötelező esztétikus sérüléseken kívül (nem élhetek váll-lövésnek nélkül) nagyobb bajuk essen, akkor egy lyukas kevlár-mellényt nem ér az egész. És itt most valahogy hiába az akarárás, nem húz a motor. Pedig a csapat minden tagja (a kötelező kommandós amazont, Michelle Rodriguez is beleértve) nagyon macsó: nyomják a szlenget, hagymával eszik a hamburgert és nem dohányoznak. Mégis úgy érezzük, hogy palira vesznek: a belügyminisztérium butuska reklámfilmjét látjuk, melyből megtudhatjuk, hogyan tiszteljük a tekintélyt, mennyit ér a fegyverbarátság, illetve hogy függ össze hazafiasság és kockahas.

(Vaskó Péter: S.W.A.T.)

Az idegen szavak kiejtése: ninja [nindzsa], Los Angeles [losz andzilisz], Special Weapons And Tactics [szpesöl vepönz end tektiksz], Colin Farrell [kolin feröl], Samuel L. Jackson [szemjuöl el dzsekszön], full speed, no brain [ful szpíd, nó bréinn], high-tech [háj tek], Michelle Rodriguez [misel rodrigez]

b) Beszéljétek meg, mit jelenthetnek a szövegben szereplő alábbi kifejezések! Vitassátok meg, milyen hatást keltenek bennetek!

kaporszakállú akcióklisék; rádiumpfénnyel sugárzó tehetség; rókaképp gall; „full speed, no brain” mozi; gyorstüzelnek; mennyit szolgálnak és vérzenek hőseink; kötelező kommandós amazon

c) Mi jellemzi a szövegíró hozzáállását (attitűdjét) a leírtakhoz? Válasszatok az alábbi lehetőségek közül! Indokoljátok meg döntésüket!

- közömbös és tárgyilagos
- választékos, kifinomult
- gúnyos, leértékelő
- értékítéletet nem tartalmazó
- erőltetett, hatásvadász
- bizalmas, beszélt nyelvi

Fogalmazz szónoki beszédet a képről kétféleképpen!
Az egyik szöveg pozitív, a másik negatív értékelést
fejezzen ki!



5

a) Csoportban dolgozzatok! Állapítsátok meg a következő szövegekről, hogy milyen szöveg-típusba tartoznak! Megállapításaitokat a szövegek szókincsével, a mondatok szerkezetével, a szöveg felépítésével és a szövegalkotó szándékával indokoljátok!

A) **sertésfélék, disznófélék (Suidae):** (áll) közepes nagyságú, a párosujjú patások rendjébe tartozó, óvilági elterjedésű család. Fajaiknak rövid ormányuk van, ami rendszerint korongban végződik. Vastag bőrük alatt szalonnaréteg található. Szőrüket sörték alkotják. Szemfogaik gyakran agyarrá alakultak. Mindenevők.

Öt nemre oszthatók:

1. sertések 2. bütykös disznók 3. babiruszák 4. varacskos disznók 5. erdei disznók

B) A disznó háziállat. Nevét mindig így írják, hogy sertés, de mindig úgy mondják, hogy disznó. Furcsa dolog, de hát több furcsa dolog is van a világon, különösen mostanában. A házi disznónak közeli rokona a vaddisznó, melyről megemlítenédnek tartjuk, hogy a hímjétek következetességgel mindig vadkannak mondják és írják az emberek, aminek, miután ezt más állatokkal nem csinálják, semmi értelme sincs, sőt sajnálatos tévedésekhez vezet, például az iskolásleányok egészen felnőttkorukig azt hiszik, hogy van nőtény vadkan is.

C) Van egy pösze kis malacom
fővárosi grófkisasszony.
Sóhajtott is egy ízbe
nézi magát a vízbe.

Van nekem egy oly kis kanom,
szelíd szóra kezes nagyon.
Az ha fogja s egyet túr,
a kőkastély felfordul.

D) Egy gyermekdid vadkan lakék egy disznócsordában. És az eluná magát köztek. Mert azt gondolá, hogy ő nagyobb tisztességre volna méltó, hogynem mint a többi disznók. De minekelőtte elmenne közülek, még egy dolgot akara késérteni. Igen megharagudtnak tettei vala magát. És tajtékot túra, és alá-fel menván a disznók közett, kétfelé vág vala fogaival erősen, gondolván: bizony ezek látják haragodat, és tartnak tőled, és nagyobbban megbecsülnek ennek utána, és végre úgy uralnak, mint fejedelmeket. [...]

E) **disznó I. fn** 1. Sertés. 2. Vad Vaddisznó. 3. nép Ász 4. biz Tintafolt, paca. 5. durva (Vmely tulajdonsága miatt) megvetendő, undorító ember. Hazug ~ ! **II. mn** 1. durva Felháborító viselkedésű. Az a ~ kölyök! 2. Trágár. 3. biz Borzasztó, rettenetes. ~ hőség van.

b) **Határozzátok meg, milyen stílusréteghez és stílusárnyalathoz sorolhatók az egyes szövegek!**

c) **Alkossatok egy hasonló témájú szöveget, mely mind szövegtípusában, mind stílusában különbözik az itt szereplő szövegektől!**

- a) Alkossatok csoportokat! Hasonlítsátok össze József Attila *Mióta elmentél* című versének három változatát! Gondolkodjatok el azon, hogy a három variációból melyik lehet az utolsó, végleges változat, és hogy hol, miért változtatott a költő a vers szövegén! Válaszaitokat indokoljátok!
- b) Nézzetek utána József Attila összes verseinek kritikai kiadásában, hogy mi lett a vers végleges változata!

A)

Mióta elmentél, itt hűvösebb
a sajtár, a tej, a balta nyele,
puffanva hull a hasított fa le
s dermed fehéren, ahogy leesett.

A tompa földön öltözik a szél,
kapkod s kezei meg-megállanak,
leejti kebléről az ágakat,
dühödten hull a törékeny levél.

Ó, azt hittem már, lágy völgyben vagyok,
Két melled óv meg észak s dél felől,
a hajnal nyílik hajam fürtjiből
s a talpamon az alkonyat ragyog!...

Soványan ülök, nézem, hogy virítsz,
világ, kóró virágja, messziség.
Kék szirmaidban elhamvad az ég.
A nagy szürkület lassan elborít.

B)

Mióta elmentél, itt hűvösebb
a sajtár, a tej, a balta nyele;
puffanva hull a hasított fa le
s gunnyaszt fehéren, hová leesett.

A tompa földön öltözik a szél,
kapkod s kezei meg-megállanak,
leejti melléről az ágakat,
s koszorujából szállong levél.

Óh, azt hittem már, völgy leszek nagyon.
Két melled véd meg észak s dél felől,
a hajnal nyílik hajam fürtjiből
s az alkonyat ragyog a talpamon.

A szálló kóró mellemre bukik
hozzámdörgöli csörgő hidegét,
Kék virágjában elhamvad az ég
és mint a rózsa, lassan beborít.

C)

Mióta elmentél, itt hűvösebb
a sajtár, a tej, a balta nyele,
puffanva hull a hasított fa le
s dermed fehéren, ahogy leesett.

A tompa földön öltözik a szél,
kapkod s kezei meg-megállanak,
leejti kebléről az ágakat,
dühödten hull a törékeny levél.

Óh, azt hittem már, békés völgy vagyok!
Két melled óv meg észak s dél felől,
a hajnal nyílik hajam fürtjiből
s a talpamon az alkonyat ragyog!...

Soványan ülök. Nézem, hogy virítsz
világ, kóró virágja, messziség.
Kék szirmod libbenése ez az ég,
mely mint a rózsa, lassan beborít.

- Válassz egyet az alábbi, semleges stílusértékű szavak közül, majd írd két-három mondatból álló szöveget, melyben nem válik stílus-elemmé;
- egy olyan prózai vagy verses szöveget, melyben alkalmi stílusértéket kap!

vászon, rekettye, viharzik, kócos, avar

8

a) Írj egy-egy mondatot a következő szavakkal!

vörösborpecsét, abrosz, megtapogat, redő, selyem

b) Az alábbi versek elolvasása után fejtsd ki, milyen alkalmi többletjelentést, és ezáltal stílusértéket kaptak a fenti szavak a versekben!

Baka István: Téli reggel

Behavazott táj abroszán
a hajnal vörösborpecsét.
Elmúlt a mámor, poharam
földhöz csapom – szilánkja jég.

Balla D. Károly: Ébredés

Megtapogatnak
a fények hajnalonta.
Körben jégablak.

Beney Zsuzsa: Tél

Éjszakai szélben a porhó
alig hallható zizegő redői.
Selyemcsend.

9

Figyeljétek meg, milyen jelentéstöbbletet kap a **sugár** szó az egyes mondatokban és versrészletekben! Hogyan változik a szó hangulata, milyen képzeteket, képeket idéz föl? Van-e – a hangulati eltérések ellenére – közös a jelentésükben?

- Újra várja vásárlóit a megújult, kibővült Sugár Üzletközpont!
- A gázturbinás sugárhajtómű működésekor az égéshez szükséges levegőt egy forgó kompresszor sűríti össze.
- Kemoterápia alkalmazásakor az érrendszerbe juttatott hatóanyagok gátolják a sejtosztódást. Sugárkezeléskor a sugár célzottan a daganatot próbálja elpusztítani.
- kameráikkal a propeller-fejű fotósok [...] csöves üveglencse-szemükből kiüt a hideg sugár (Nagy László: Menyegző)
- (...Szélidre szűri a nyár sugárát / ez a délután / s langy fényfüggönnyel a házak vállát / bevonja puhán...) (Babits Mihály: Szálló nap után)
- Sötét a bányá, / De égnek benne mécsek. / Sötét az éj, / De égnek benne csillagok. / Sötét az ember kebele, / S nincs benne mécs, nincs benne csillag, / Csak egy kis hamvadó sugár sincs. (Petőfi Sándor: Világosságot!)
- Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem! / Ó, jaj, az út lélektől lélekig! / Küldözzük a szem csüggedt sugárát, / S köztünk a roppant, jeges úr lakik! (Tóth Árpád: Lélektől lélekig)

10

Válassz a következő témák közül, és írd hozzájuk szöveget kétféleképpen!

- Gólt rúgtál, és a csapatod győzött
– egy lánynak vagy fiúnak, aki tetszik neked / barátodnak, akit nem vettek be a focicsapatba
- A szüleiddel vidékre mész rokonlátogatóba, ezért két napig nem jössz iskolába
– az igazgatónak / az osztálytársadnak
- Elestél a biciklivel, és már egy hete fáj a térded
– az egyik szülődnél / egy orvosnál
- Szükséged van egy kis plusz zsebpénzre
– a nagymamádnak / a főnöködnek

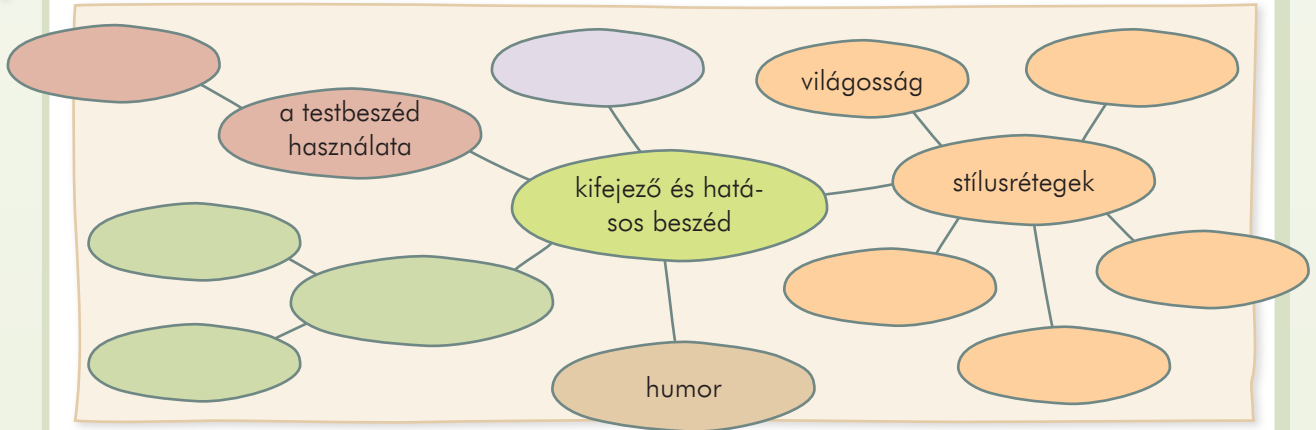


9

A stílus kifejezőereje

1

Fürtábra segítségével idézzétek fel ismereteiteket és tapasztalataitokat arról, milyen eszközökkel lehet kifejezőbbé és hatásosabbá tenni a mondanivalót!



2

Az alábbi párbeszédből az egyik beszélgető fél szövege hiányzik. Pótold a hiányzó szövegrészeket úgy,

- hogy a meglévő és a pótoltszövegrészek stílusa (szóhasználat, mondatformálása, hangvétele) megfelelően egymásnak;
- hogy a két szövegrész stílusa ne feleljen meg egymásnak!

– Nem volna igen szerénytelen a kisasszony életkorát kérdenem?

–

– Arca eleven színéről ítélve; csak tizennyolcnak mondanám kegyedet.

–

– Illy szeretetre méltó személy, mint kegyed, soha sem lehet idős. Egyébb-aránt is kegyed élte virágában vagyon. Nálom már különben van, én már meghaladtam a negyvenötöt. Nem de öregnek látszom már?

–

3

a) Írj párbeszédet a következő szituációk egyikéhez a megadott beszélgetőpartnerrel! Törekedj arra, hogy a megfogalmazás minél hatásosabb legyen!

Arról beszélsz, hogy

- színesebbé kellene tenni a tanévnitőt → a szervező tanárnak;
- rád tört az éhség ebéd előtt fél órával → a nagyszülődnek;
- szakítani szeretnél → a barátodnak vagy barátnődnek;
- kellene kölcsön egy kis pénz → a testvérednek;
- bár egyest kapsz matematikából, de a jegy nem fontos → a szülődnek.

b) Párban olvassátok el egymás párbeszédeit, és gyűjtsétek össze azokat az eszközöket, amelyek segítettek a meggyőző megfogalmazásban!

A jó stílusú szöveg

Amikor valakivel kommunikálunk, tisztában kell lennünk azzal, hogy az adott beszédhelyzetben milyen stílust használhatunk. A sikeres kapcsolatteremtés feltétele a körülményeknek megfelelő stílus kiválasztása. Eszerint a közlés során értékeljük beszélgetőtársunk stílusát, és ha nem a kommunikációs körülményeknek megfelelően fogalmaz, következtetéseket is levonhatunk ki nem mondott céljairól. A stílusválasztás szokatlanságával mi is többletjelentést adhatunk a mondanivalónknak. Annak például, hogy egy tanár magázza vagy tegezi a diákokat, jelentése lehet. A magázás távolságtartást jelent, de kifejezheti a kölcsönös tiszteletadást, a tegező forma mögött pedig a felnőtt-gyerek viszony megerősítése rejtőzhet.

Megfelelő a stílusa annak a szövegnek, amelyben a nyelvi elemek megfelelnek a közlés körülményeinek, a beszélő céljának és az elérni kívánt hatásnak.

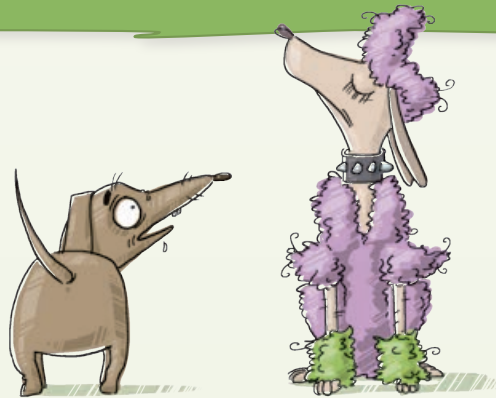
A stílus kifejezőerejét növelő stíluszeszközök

A megfelelő nyelvi elemek felhasználásával erősíthetjük, árnyalhatjuk mondanivalónkat, hiszen a kommunikáció célja elsősorban az, hogy üzenetünkkel hatást gyakoroljunk a befogadóinkra (pl. meggyőzzük, cselekvésre ösztönözzük őket, együttérzést ébresszünk bennük). A befogadó értelmére és érzelmeire tett hatás fokozására sokféle stíluszeszköz áll rendelkezésünkre.

A nyelv zenei eszközeinek használata

Szóbeli szövegekben a **nyelv zenei eszközeinek tudatos használatával érzelmi többletjelentést adhatunk a mondanivalónknak.** A hangletjtés, a hangszín, a hangsúlyok, a szünetek, a beszédtempó (pl. *Tedd. Le. Azt. A. Vázát.*), valamint a kifejező hangváltozások (pl. *Jóóóóól van, ne sírjál!*) segítségével emeljük ki közlendőnk lényegét és fejezzük ki szándékainkat.

Írásbeli szövegekben az íráskép segítségével tükrözzük az élőszó hanghatásait. Minden stílusrétegben **használhatjuk a mondatok hosszá-**



nak gondos megválasztását és a kifejező központozást mint stíluszeszközöket. A társalgási és publicisztikai stílusban, valamint a szépirodalmi nyelvben a **szabályos helyesírástól való eltéréssel** érzelmeket fejezhetünk ki. Felidézhetjük a megszólaló beszédmódját a kiejtés írásbeli megjelenítésével (pl. *Miiii?*; *Éccaka gyútt haza.*), írásjelhalmozással (pl. *Csak nem???*) vagy szokatlan tipográfiai eljárásokkal (pl. *Megcsináltam. MEGCSINÁLTAM!*).

Hatásos szavak, fordulatok, képes kifejezések

Üzenetünk megfogalmazásakor érdemes gondosan megválogatni a szavainkat, hiszen általuk erősíthetjük az elérni kívánt hatást. Ezt megtehetjük:

- **pozitív vagy negatív érzelmi töltésű szavak** használatával; (*kövér* helyett *pufi*; *autó* helyett *tragacs*);

- **régies szavak**, fordulatok használatával, azaz archaizálással (pl. *Ha nem tanulsz, nagy büntetés léssen!*);

- **újkeletű szavak** (neologizmusok) használatával (pl. *furmányos*, *filózik*), illetve **egyéni szóalkotással** (pl. *egerentyű*);

- **nyelvváltozatokhoz kötődő**, környezetfelidéző **szavak** felhasználásával: például tájnyelvi szavak (pl. *Ne óbégass már!*), szlengszavak (pl. *Na, virítsd a lóvét!*) vagy szakszavak használatával (pl. *Beindult a nyáleválasztásom.*);

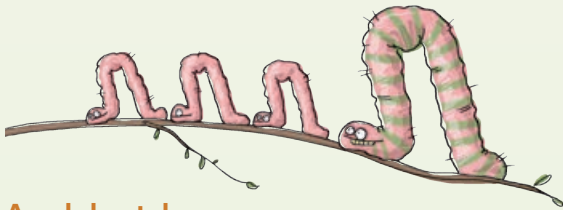
- **idegen szavak** használatával (pl. *Fiam, te géniusz vagy!*);

- **állandósult szókapcsolatok** felhasználásával (pl. *Több is veszett Mohácsnál!*).

A mondanivalónkat szemléletesebbé és hangulatosabbá tehetjük **szóképek, hasonlatok**, felhasználásával is (pl. *A mosolya beragyogta az egész szobát. Úgy gubbasztott ott, mint a bánat élő szobra.*).

Tudatos és változatos mondatformálás

A modalitás és a mondat szerkesztés szempontjából **változatos mondathasználat** is **élénkíti stílusunkat**. Felszólító, felkiáltó mondatok, kérdő mondatok használatával (pl. *És akkor tudod mi történt? Találgass! Rám mosolygott. Rám mosolygott!*) mondanivalónk kifejezőbb és színesebb lesz. A rövid, egyszerű, vagy éppen hosszabb, többszörösen összetett mondatok tudatos használatával és váltogatásával nemcsak változatosabbá tehetjük a szöveget, hanem érzelmeket is közvetíthetünk általuk (pl. *Partra szállottam. Levonom vitorlám. / A szelek mérgét nemesen kiálltam.* Berzsenyi Dániel: Osztályrészem)



Az alakzatok

A retorikai eszközök kapcsán már tanult ismétlésen, helyettesítésen, az elemek felcserélésén és kihagyásán alapuló alakzatok is mondanivalónk értelmi és érzelmi hatásának erősítésére szolgálnak. A megszokottól eltérő elrendezés feszültséget teremt, és általa kiemelhetünk, nyomatékosíthatunk bizonyos elemeket. A következőkben a leggyakrabban használt alakzatokat idézheted fel:

• az ismétlés és fajtái

Az egyszerű ismétlés (pl. *Nem, nem, és még egyszer nem!*), a **figura etymologica** (pl. *erőnek erejével*), a **fölsorolás** és különösen a **fokozás** (pl. *Menj, szaladj, sőt rohanj!*) segítségével feszültséget teremthetünk a szövegben. Az **ellentét** (pl. *kis nagy ember*) és a **párhuzam** (pl. *Madarat tolláról, embert barátjáról.*) igen hatásos figyelemfelhívó, nyomatékosító stílusesszközök.

• a késleltetés

A fokozással gyakran összekapcsolódó késleltetéssel a befogadó várakozását növelhetjük (pl. *Ha holnap elkísérsz a fogorvoshoz, és fogod a kezem, és megvárod, amíg elkészülök és vigasztalsz utána, akkor kapsz egy puszit.*)

• a körülírás és fajtái

A semleges hatású körülírással (pl. *element – elhagyta a társaságot*), valamint a szépítő szándékú

eufemizmussal (pl. *a távozás hímes mezejére lépett*) és a becsmérlő szándékú **kakofemizmussal** (pl. *elhúzta a csíkot*) mondanivalónk szemléletes-ségét és érzelmi hatását fokozhatjuk.

• a túlzás

A túlzás segítségével felnagyíthatjuk (pl. *Érted még a csillagokat is lehoznám az égről!*), illetve kicsinyíthetjük (pl. *Én csacsikám!*) mondanivalónk tárgyát. A kicsinyítés lehet kedveskedő, mint az előbb említett példában, de lehet leértékelő is (pl. *Egy lyukas garast sem ér a munkád.*)

Az evokáció

Az **evokáció** (áthallás) segítségével más szerzőtől származó szövegre utalunk úgy, hogy a befogadóban felidézzük a szöveg valamilyen részletét vagy formai jellegzetességét. Mivel formailag (például idézőjellel) többnyire nem jelezzük, hogy vendégszövegről van szó, az evokáció egyfajta rejtvény is, hiszen a befogadónak előzetes ismeretei alapján kell felismernie az utalást. Az evokáció asszociációkat ébreszt a befogadóban, továbbgondolásra késztet, gazdagabbá teszi a szöveg jelentését. Az evokáció utalhat a felidézendő mű

– szavaira (pl. *Látjátok feleim, hogy mik vagyunk? / Bizony bíbor és bronz és arany / És örökévaló szent szépség / vagyunk.* Reményik Sándor: Halotti beszéd a hulló leveleknek);

– ritmusára (pl. *Így már semmi se fáj, átmos a kábulat, / hétköznap divatos hallucináció / szépnek hinni a márt, míg a halál belép, / s megcsókolja a homlokunk.* Kiss Judit Ágnes: A tél közelít);

– témaválasztására (pl. *Üdvözlöt neked, te szegény, / a búsképző költők / halhatatlan bandájában is elárvult! / lángoló méhkas volt a melled / s viola-légbe épített / kastély a koponyád.* Csoóri Sándor: Csokonai);

– stílusára (pl. *Barna kis lány, mikor megláttalak / Bennem mindjárt nagy szerelem fakadt, / Megláttalak New York kávéházban, / Mint harmat kökörcsin-virágban.* Karinthy Frigyes: Barna kislány szemének a ...);

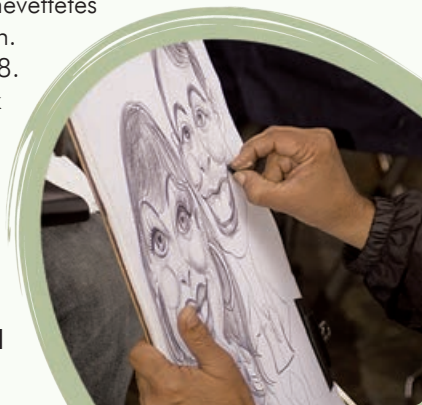
– műfajára, formájára (pl. *És hogy férfi legyen, / Méltó e tüdőhöz, / Lön az égi hatalmak irántami hajlandóságából / A széles tenyerű Fejenagy, / A helységi kovács.* Petőfi Sándor: A helységi kalapácsa).

A karikatúra

A karikatúra a paródia vizuális megfelelője. Olyan tréfás vagy gúnyos, gyakran groteszk ábrázolás, amely egy ember vagy egy jelenet jellemzőit eltúlozva mutatja be. Egy karikatúra akkor jó, ha néhány egyszerű vonással sikerül kiemelnie a lényegét. Célja lehet a szórakozás, a kinevettetés és a leleplező bíráló, különösen politikai témájú karikatúrák esetében. Már a pompeii falfestmények között is találunk karikatúrákat. A 18. századtól kezdve gyűjteményekben és újságokban találkozhattak velük az olvasók, ahol egyszerre szolgáltak grafikai és publicisztikai műfajként.

Ma már nem kell híres embernek lenni ahhoz, hogy karikatúra készüljön rólunk. Odaülhetünk egy utcai rajzoló elé, vagy ami még ennél is egyszerűbb: egy számítógépes képszerkesztő program segítségével néhány kattintással mi magunk is készíthetünk karikatúrát.

Szeretnéd-e, hogy rólad valaki karikatúrát rajzoljon? Indokold meg válaszod!



Az evokációval a feladó a szövegek között teremt kapcsolatot, létrehozva ezzel a szövegek közötti párbeszédet. Az evokáció lehet komoly (pl. tisztelgés egy nagy költőelőd életműve előtt), de lehet tréfás is. Komikus például a **stílusparódia**, mely egy adott szerző, műfaj vagy stílusirányzat jellegzetességeit teszi nevetségesé (pl. *El is kezdem. Csak még előtte / El kell egy kérést mondanom. / Múzsám, te szőke bombanő, te, / Puszild meg, ó, a homlokom! / Így kérik mind a Múzsza nénit / a költők, mert ő súgja nekik / Az összes rímet, ötletet, / Mit aztán versbe költenek.* Varró Dániel: Túl a Maszat hegyen).



A komikum fajtái

Mondanivalónk kifejezőerejét nevetségessé tétellel is növelhetjük.

A **gúny** a komikumot negatív értékeléssel kapcsolja össze: segítségével egy dolog vagy személy ellenszenves tulajdonságait felnagyítva tesszük nevetségessé (pl. *Mit ugattok, mit haraptok / Engemet, hitvány ebek! / Torkotokba, hogy megfúltok, / Oly kemény koncot vetek.* Petőfi Sándor: A természet vadvirága).

Az **íronia** alkalmazásakor az ellenkezőjét fejezzük ki annak, mint amit valójában üzeni akarunk: például szidás helyett dicsérünk (pl. *Te aztán nagyon udvarias vagy, mondhatom!*).

A **humor** használatakor a nevetségessé tett hibát, visszásságot derűs megbocsátással, felül-emelkedéssel kapcsoljuk össze (pl. *Emlékezet: / száraz kacsót kívánok és magamnak, / nem lé-kezet.* Kosztolányi Dezső: Badarok).

Stílushibák a szövegben

A kommunikáció célja a sikeres kapcsolatteremtés. Ez akkor valósulhat meg, ha a beszédpartnerek stílusa megfelel a közlés körülményeinek, és mondanivalójukat világosan, célratorően fogalmazzák meg. Ha bármely okból eltérünk a megszokott és elvárt stílustól, vagyis stílushibát vétünk, akkor zavart kelthetünk, esetleg meg is akadályozhatjuk üzenetünk átadását. A leggyakrabban előforduló stílushibák a szövegben:

- a túlzott szűkszavúságból fakadó homályosság (pl. *Az ítélet című vers erről a próféta szerepről szól. Egyszerre borzad és derül.*);
- a bőbeszédűség: például szükségtelen szóismétlés; töltelékszavak, terpeszkedő kifejezések használata (pl. *Petőfi is volt szerelmes. Különböző szerelmes verseket is írt. Ebben az elemzésben én három különböző szerelmes versét fogom bemutatni.*);
- az erőltetett expresszivitás, azaz a dagályos, szóvirágos nyelvezet, a körülményeskedő, túlbonyolító kifejezőmód (pl. *Aeneasnak több min-*

dent le kellett gyűrnie: a szerelmet és persze a vihart is, amin keresztül tudtak csak eljutni Itáliába.);

• a közhelyek, divatszavak használata (pl. Mikszáth Kálmán fantasztikusan jól használja fel a természetet arra, hogy az olvasónak átjöjjön a mondanivaló.);

• a mondanivalóhoz nem illő képek használata és a képzavar (pl. Petőfi úgy vélte, hogy a pusz-

tulással, vérrel és halállal terhes küzdelmek méltó jutalmaként nem kell a mennybe repüléssel fáradozni.);

• a stílusterés, azaz a szövegtípusba, kontextusba nem illő nyelvi elemek használata (pl. Vörösmarty Mihály az Emberek című versében az emberiség természetéről morfondírozik.).



gyakorló feladatok

1

a) Keressétek meg a stíluseszközöket az alábbi hétköznapi szövegekben! Beszéljétek meg, milyen hatást érhetünk el a befogadóban a stíluseszközökkel!

- Hát akkor... talán... mégiscsak megkérdezhetnéd....
- Egy másodperc, és jövök.
- Úgy szakadt az eső, mintha dézsából öntenék.
- Az emberélet útjának felén járt még csak, amikor távozott az élők sorából.
- Neked meg mily szó szökkent ki fogad kerítésén, kisfiam?
- Te aztán igazán komoly munkát végeztél. Mennyi ideig dolgoztál rajta? Mondjuk öt percig?
- Hol voltál? Mégis hol voltál? Elárulnád végre, hol voltál?

b) Keressétek meg a stíluseszközöket a következő szépirodalmi szövegrészekben! Vitassátok meg, vajon a költő milyen hatást kívánt elérni a befogadóban általuk!

A)

Mi a tűzhely rideg háznak,
Mi a fészek kis madárnak,
Mi a harmat szomju gyepre,
Mi a balzsam égő sebre;
Mi a lámpa sötét éjben,
Mi az árnyék forró délben,
S mire nincs szó, nincsen képzet:
Az vagy nekem, oh költészet!

(Arany János: A vigasztaló)

B)

Nem fárad ki az éj: hazug álmok médialánca
háló, s lézerfény méri be az agyakat [...].

(Szilágyi Ferenc: Gondolatok a (CD)rom-tárban)

C)

A gondolkodónak támadt egy gondolata.
A gondolatok a gondolkodónak támadtak.[...]

A gondolatnak a gondolkodói támadnak.
A gondolatok letámadják a gondolkodót.

(Kovács András Ferenc: Nyelvtanlecke)

D)

Zizzen a
szívemen
szerelem
szórszála,
ha hallom
a neved,
Borbála,
Borbála.

(Varró Dániel: Borbála)

2

Gyűjtsétek olyan reklámszövegeket, amelyekben a reklám alkotói valamilyen stíluseszközt használnak fel mondandójuk hatásossá tételére!

- Csoportban dolgozzatok! Hasonlítsátok össze az eredeti verset a stílusparódiával a megadott szempontok alapján! Figyeljétek meg a versekben
- a témaválasztás, a szó- és képhasználat, a zeneiség és a rímtechnika hasonlóságait;
 - az alakzatok és a szövegszerkesztés sajátosságait;
 - a gyermeki nézőpont bemutatásának módját!

Kosztolányi Dezső: A kis mécs

A kis mécs.

Az este bús cselédje.
 Álmosan virraszt az asztalon.
 S az olajfoltos tálcára nézve
 sercegését némán hallgatom.
 A szobánk csöpp napja. Álom.
 Az arany olaj az árnyon,
 és a fény folyó arany,
 szerteömlő, szóttalan.
 És a fülke csodapalota.
 Éji rémek lengenek tova.
 Csöndesen vetik az ágyat,
 és a párna
 barna árnya
 a fehér ajtóra bágyad.
 Félszeg árnyék-figurák,
 mind kevélyek és furák.
 Egyik a felhőkbe nyargal,
 másik hadonáz a karddal
 és a párnát egyre rakjuk,
 ferdül-fordul az alakjuk,
 melyet szorgos fény kimintáz.
 Panoráma, esti színház.
 Hordjuk a fehér petrencét,
 s nő a vánkos furcsa tornya,
 a kis ajtón - messze emlék
 hullámozva, ringatózva.
 Égig ér már
 a kevély vár:
 száz alak omol le s újra felkel.
 És mi szívdobogva nézzük,
 félve sandítunk feléjük,
 az éjben rubinpiros fülekkkel.

Karinthy Frigyes: A kis edény

A kis edény.

Oly furcsa és merev.
 Aranyhabos tó, emlék-temető
 Emlékek ágya, ágyak ápolója,
 Mély, puha párna, pincsi, pince, pólya
 Emléket emtet, engem temet ő
 Fehér és csendes. Ülök rajt, kis ingbe –
 És távoli, mély országokba int be
 Mint folyt arany és mint ezer ezüst,
 Oly bús, fehér, olyan igénytelen
 Becéz, reámnéz és tréfál velem
 Mint egy kis fehér legyező,
 Csak rátekintek s így szólok: ez ő.
 A jó, szelid, a kedves, pici teknő –
 De néha megnő –
 És néha horpad s néha szétreped
 És szerteszőkken szörnyű fergeteg
 És a homályban bőszen harsonáz
 És akkora már, mint a ház
 És ordítunk és sírunk: diadal
 És ilyen fiatal
 S mint kürtök öble s vérző trombiták
 És néha vág.
 És néha vég.
 És néha olyan, mint az ég.
 S mint longa, linga, lunga, lenge lég
 (Még, még.)
 És borzadunk az égbe, nyögve, sírva
 És néha néz ránk –
 És néha olyan, mintha verset írna.

4

Olvasd el Karinthy Frigyes *Magyar dolgozat* című művének részletét! Keresd meg, milyen stílushibákat követ el a dolgozat írója a szövegben!

Petőfi és a líra

1823 Szilveszter éjszakáján vagyunk! Odakünt apró pihékben szállingózik a hó.
De bezeg nagy öröm dagasztja keblét a helybeli mészárosnak, kinek Kiskőrösön gyermeke született Szilveszter szent éjszakáján.

Egészen kicsi csecsemő. Fekete szemeivel, melyek még gondtalanul bámulják a szegényes szobanyirkos gerendáit, most anyjára pillant s nem tudja róla levenni a tekintetét... Az anya szeretetteljes bensőséggel hajol a gyermek fölé s az igazi anyákat jellemző gondossággal igazítja meg a bölcső kemény (?), de fehér vánkositait...

Mit sejt ezen anya?

Ezen anya nem sejtí még, hogy a parányi bölcsőben az egykor nagy Petőfi Sándor piheni ártatlan gyerekálmait...

Petőfi!

Midőn e szót leírom, ezer emlék rajzik fel lelkesült agyamban!... Gyönyörű költemények zengenek bonganak, melyeket oly lelkesen, kipirult arccal olvastunk otthon szerető szüleink körében s az iskolában, ahol nagyra becsült tanárunk oly szépen magyarázta el a költemények rejtett szépségeit. S lelki szemeink előtt, míg a magyarázatot hallgattuk, mintegy álomkép vonult el a napsugaras Alföld, a kis tanya, a betyár, a juhász és a szamár. De ki győzné felsorolni!...

Petőfi lírai költészetében a szubjektív, az alanyi elem lelkesíti legjobban szívünket, míg Aranynál a komoly, objektív hang készlet férfias bölcselkedésre.

Petőfi, mi nagy költőnk, mi büszkeségünk, egyik kezében lanttal, másik kezében csatabárdal, nyugodj békében a segesvári harctér elfedett hantjai alatt korhadó sírhelyeden...!

Goldfinger Rezső
VI. b. o. t.

5

- Alkossatok csoportokat! Hasonlítsátok össze az alábbi festményeket! Foglaltok össze, milyen szempontokra kell figyelnetek, amikor a festmények stílusát próbáljátok leírni!
- Mi a közös a nyelvi stílus és a festészeti stílus fogalmában? A nyelvi stílus definícióját felhasználva határozzátok meg, mit értünk egy festmény stílusán!
- Készítsetek cikket egy ifjúsági lapba *Hogyan „olvassuk” a festményeket?* címmel!



Pierre-Auguste Renoir: Kert Bretagne-ban



Vincent van Gogh: Olajfák

- a) Olvasd el a következő novellarészletet, és vizsgáld meg a szöveg nyelvi elemeit: szóhasználatát, mondatformálását és a szövegszerkesztés eszközeit! Jegyezd le a kulcsszavakat mindhárom megfigyelési szemponthoz!
- b) Fejtsd ki, hogyan teremtik meg a stíluseszközök a novella hangulatát!
- c) Írd meg a történet folytatását! Ügyelj arra, hogy megtartsd az eredeti szöveg stílusának jellegzetességeit!

– Tulajdonképpen csak a varázsló kertjét jöttünk megnézni – szólta az idősebb Vass fiú.
 – A varázsló kertjét? Hol van az? – kérdeztem.
 – Igaz, te ezt nem tudod. Persze, akkor nem mondtuk el senkinek a dolgot. Majd meglátod, eljössz velünk, ugye? Nincs messze... [...]

Az utolsó ház előtt állapodtunk meg. Azaz – tulajdonképpen ház nem is látszott, csak kerítés. Festetlen, magas fakerítés: olyan sűrű, hogy a kezét rajta bedugni nem lehetett, és egészen közel kellett Kábító virágillat csapott meg. A kerítés megett kert volt; nem nagyobb, mint egy kis szoba. A talaja körülbelül a derekunk magasságáig fel volt töltve. És tele az egész kert virággal. Sajátos növényvilág tenyészett itt. Hosszú szárú, kürt alakú virágok, amelynek szirmai mintha fekete bársonyból volnának. [...] Mindenütt elszórva alacsony, vékony szárú fehér virágok, amelyeknek egy szirma, csak egy szirma, gyenge piros színű volt. Úgy tetszett, hogy ezek bocsátják azt az ismeretlen, édes illatot, amelyet szagolva az ember azt hiszi, elakad a lélegzete. A kert közepén egy csomó bíborpiros, kövér virág terpeszkedett. Húsos, selymes fényű szirmaik hosszan lógtak le egészen a magasra nőtt haragoszöld színű fűbe. Mint egy kaleidoszkóp, úgy hatott ez a kis csodakert. Közvetlen előttem a nőszirmo lila virágai nyíltak. Százféle virágillat tevődött össze a bódító szagában, s a szívárvány minden színét megtalálhattad a virágok színében. A kert végében, a kerítéssel szemben egy kis ház gubbaszkodott. [...] Ajtót nem lehetett látni. A háztető az ablakok felett mindjárt összehajlott. Nagy padlásnak kellett ott lenni. Közvetlenül az ablakok előtt kék szegfűket fedeztem fel. Vagy négy percig némán bámultuk ezt a tíz négyszögméternyi kis csodabirodalmat.

– Látod, ez a varázsló kertje – mondotta a fiatalabb Vass.
 – És ott a házban lakik a varázsló – folytatta a másik.
 – És ott laknak a rablók is.
 – Kicsodák? – kérdeztem.
 – A rablók, a varázsló tanítványai és rabszolgái.
 – Ők kimennek rabolni a városba. Ilyenkor mennek ki, föld alatti utakon. A templompadláson bukannak föl, és a toronykötelen ereszkednek le. Barna köpenyük alatt kis olajlámpát rejtegetnek, és övükre akasztva álarcot, töröket, pisztolyokat visznek.
 – Csendesen lopóznak be a házakba, vagy az ablakon másznak be. Kis csákányaikkal pár pillanat alatt felkapaszkodnak az emeletes házak szobáinak nyitva hagyott, sötét ablakain.
 – És azután gyorsan a szekrényekbe bújnak.
 – Senki, aki a házban lakik, észre nem veszi őket, és akkor már elhelyezkednek a ruhák és skatulyák között. Meggyújtják kis lámpásaikat, és nesztelenül várnak.
 – Várnak, míg mindenki le nem fekszik, és akkor kibújnak, végigjárják a szobákat, feltörik a zárat, levágják a gyermekek fejét, és töröket otthagyják az apák szívében.
 És elviszik a kincseket a varázslónak. [...]

(Csáth Géza: A varázsló kertje)

A társalgási stílus

- 1 a) Játsszatok el egy elképzelt párbeszédet, amelyben a partneretek
- egy idős néni,
 - egy tanárotok,
 - egy hivatali ügyintéző,
 - egy fiatal bolti eladó!

Miben különbözött az egyes beszélgetőtársak megszólítása?

- b) Vannak-e olyan helyzetek, amikor nehezen tudjátok eldönteni, milyen megszólítást használjatok? Hozzatok példákat! Vitassátok meg, hogyan lehet áthidalni ezt a problémát!

- 2 a) Beszéljétek meg, milyen tipikus kifejezéseket, mondatokat használtok a következő helyzetekben!

- a barátotoknak születésnapja van
- valaki tüsszentett a környezetetekben
- éppen hozzáláttok az ebédhez
- a barátotok megnyert egy versenyt
- búcsúztok beteg ismerősötöktől
- január 1-jén találkoztok egy közeli ismerősötökkel

- b) Gyűjtsetek még olyan szituációkat, amelyekben szintén „előre gyártott” mondatokat használunk! Vitassátok meg, miért van szükségünk ezekre a szokványos kifejezőmódokra!

3

Sorold fel, hogy a költő a társalgási stílus mely sajátosságait használta fel versében! Fogalmazd meg, milyen hatást ért el ezek alkalmazásával!

Fecske Csaba: Félreértés

és akkor azt mondta ő
 hogy azt mondtam én
 de megmondtam én
 hogy ő mondta csak
 hogy én mondtam
 és visszaütöttem
 erre ő azt mondta
 hogy azt hitte
 hogy azt mondtam
 mert azt mondták
 de már késő volt
 most már mit csináljunk
 avval a sok pofonnal
 meg nyaklevessel



A társalgási (magánéleti) stílusréteg

A szövegtípusok különböző stílusrétegekbe sorolhatók aszerint, hogy a társadalmi érintkezés mely szintereihez és helyzeteihez köthetők. Ennek alapján beszélünk társalgási (magánéleti), tudományos és ismeretterjesztő, publicisztikai, hivatalos és szónoki stílusrétegekről.

A stílusrétegek közül a társalgási stílust használjuk a legszélesebb körben: **a mindennapi életben, a közvetlen társas érintkezésben és gyakran a médiában is találkozhatunk vele.** A szövegtípusok közül ide tartozik például a beszélgetés, a vita, a magánlevél, a chat és az SMS.

A társalgási stílusra a **közvetlenség, a kötetlenség és a rögtönzöttség** jellemző. Ez a **legsza- badabb** stílusréteg, hiszen itt mutatkozhat meg



Képzeljétek el, hogy az egyik szereplő váratlanul megsérti a társadalmi érintkezés szabályait! Alkossatok párbeszédet, és beszéljétek meg, mi volt a hiba!

leginkább a beszélő személyisége, ez ad teret leginkább az önkifejezésnek. A társalgási stílus azonban a társadalmi érintkezés előírásai miatt **szabályozott is**. Akár konfliktushelyzetbe is kerülhetünk olyan szituációkban, amelyekben nehéz eldönteni, kit hogyan kell üdvözölnünk vagy megszólítanunk, mikor illik beszélgetést kezdeményeznünk és mikor kell hallgatnunk.

A társalgás közben is törekednünk kell az **igénnyességre**, hiszen beszédmódunkkal saját egyéniségünket mutatjuk be a többi embernek, és társainkkal szemben mutatott megbecsülésünket is kifejezzük általa.



A társalgási stílusréteg főbb jellemzői

SZÓHASZNÁLAT	MONDATFORMÁLÁS	SZÖVEGSZERKESZTÉS
<ul style="list-style-type: none"> változatos, gazdag, egyéni különböző stílusárnyalatú szavak (pl. családias, szlengszavak) pozitív és negatív érzelmi töltésű szavak állandósult szókapcsolatok stílushibák: divatszavak, közhe-lyek, töltelékiszavak, vulgáris ki-fejezések 	<ul style="list-style-type: none"> rövid, hiányos és tagolatlan mondatok nagy aránya mellérendelő mondatok, köz-bevetések, mondatátszövődés változatos modalitás a hagyományos írásbeli szöve-gekben tudatos, az elektroni-kus kommunikáció új szöveg-típusaiban lazább mondat-szer-kesztés 	<ul style="list-style-type: none"> kötetlenebb, lazább szerkesztés a beszélő és a hallgató közös előismeretei miatt kihagyásos a jelentésbeli és a nyelvtani szövegkapcsoló elemek lazább használata képzettársításon, és nem ok-okozati összefüggésen alapuló szövegépítés gyakori témaváltás a társalgás menete egy kívül-álló számára nehezebben kö-vethető a hagyományos írásbeli szöve-gekben a szövegszerkesztés tu-datosabb

Az állandósult szókapcsolatok a társalgási nyelvben

A társalgási nyelvben gyakran használunk állandósult szókapcsolatokat, melyekkel szemléletesebbé, hangulatosabbá, és így hatásosabbá tehetjük a mondanivalónkat.

Az állandósult szókapcsolatok (frazémák) olyan kötött szókapcsolatok vagy mondatok, amelyek sokszor egyetlen szóval helyettesíthetők. Átvitt értelemben használjuk őket, ezért jelentésük általában nem található ki az alkotóelemek jelentéséből.

Legfontosabb jellemzőjük a jelentésbeli összeforrottság mellett az alaki összeforrottság: egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben változtathatók meg. Állandósult szókapcsolatok ma is keletkeznek (pl. *Kevés vagy, mint Balaton szeletben a hullámverés.*).

Az állandósult szókapcsolatok hibás használata stílushiba, ugyanakkor az eltorzított változat a humor forrása is lehet (pl. *kicsi a bors, de vannak barátai; könnyebb utolérni a hazug embert, ha sánta*).

SZOKVÁNYOS KIFEJEZÉSMÓDOK

A szokványos kifejezésmódok a beszédben gyakran együtt használt szókapcsolatok. Fajtaik:

- **körülírások** (pl. *bukfencet vet, reménységet táplál, lángba borul*);
- **metaforikus kifejezések** (pl. *dugába dől, fűbe harap, csillagokat lát*);
- **tipikus társalgási fordulatok**, azaz olyan nyelvi sztereotípiák (nyelvi panelek), melyeket bizonyos beszédhelyzetben szoktunk használni (pl. *baráti üdvözléssel, részemről a szerencse, szíves engedelmevel, Hogy vagy?, Kellemes ünnepeket kívánok!*). Ide tartoznak a **köszönések**, **megszólítások** is (pl. *Isten áldjon! Tisztelt igazgató úr!*). A mondat formájú társalgási fordulatokat **helyzetmondatnak** nevezzük (pl. *Majd adok én neki! Ezt nem írom alá! Már látni az alagút végét.*);
- **közhelyek**, azaz unalomig ismételt, elkopott okoskodások (pl. *úgy még sohasem volt, hogy valahogy ne lett volna; a gazdagság nem min-*

den; lesz ez még így se; a munkához úgy kell hozzáállni, hogy más is odaférjen).

SZÓLÁSOK

A szólások egy nagyobb közösségben, szájhagyomány útján terjedő képszerű szókapcsolatok, mondatok (pl. *egy követ fúj valakivel; elhúzták a nótáját*).

A szóláshasonlatok hasonlat alakú szólások (pl. *Él, mint hal a vízben. Olyan vagy, mint az öreganyám tévéje: nagyképu és homályos.*).

KÖZMONDÁSOK

A közmondások általános érvényű megfigyelést, élettapasztalatot, bölcsességet megfogalmazó mondatok (pl. *Nem esik messze az alma a fájától. Ki mint él, úgy ítél.*).



SZÁLLÓIGÉK

A szállóigék egy ismert személytől, esetleg valamilyen irodalmi műből, filmből származó gondolatok, kijelentések (pl. *A kocka el van vetve. A tett halála az okoskodás. Az Erő legyen veled. Ízi rájder, öcsém!*).

A társalgás mint az egyéni kifejezés eszköze

A társalgás mindennapjaink alapvető cselekvésformája. Beszélgetünk otthon a vacsoraasztalnál arról, hogy mi történt velünk aznap, megvitatjuk a dolgozat eredményeit osztálytársainkkal a szünetben, megkérdezzük egy idegentől az utcán, hogy mennyi az idő, hosszú és titkos MSN-beszélgetést folytatunk barátainkkal. Társalogni tehát annyit tesz: könnyedén, kötetlenül megbeszélni kommunikációs partnerünkkel az aktuálisan felmerülő kérdéseket, problémákat.

A fesztelenség azonban nem azt jelenti, hogy a kulturált és sikeres társalgásnak ne lennének

alapvető normái. Ha valaki ezeket – akár öntudatlanul is – figyelmen kívül hagyja, akkor a beszélgetőtársak szimpátiája elfordulhat tőle, esetleg viselkedése, megnyilvánulásai ellenszenvet válthatnak ki a partnereikből. A kellemetlen helyzeteket egy kis odafigyeléssel és az íratlan szabályok betartásával el lehet kerülni.

Az alábbiakban néhány hasznos tanács következik, amely elősegítheti az egyéni kommunikációs stílus kialakítását:

- Legyünk őszinték, ne játsszuk meg magunkat mások előtt! Ha a másik fél észreveszi hamis érzelmeinket, akkor olyan benyomást kelthetünk, amelyet később nem vagy nehezen változtathatunk meg (pl. egy állásinterjú vagy ismerkedési kísérlet során).

- Tiszteljük beszélgetőpartnerünket! Hallgassuk odafigyeléssel, aktív érdeklődéssel a mondanivalóját, és ne vágjunk közbe, hogy előadhasuk a saját véleményünket! Csak így várhatjuk el, hogy majd a mi gondolatainkat is meghallgassák, ötleteinket figyelembe vegyék.

- Ha egy társasághoz szeretnénk csatlakozni, figyeljünk oda a csoport összetételére! Vegyük figyelembe például a jelenlévők korát, nemét, érdeklődését. Türelmesen várjuk meg, amíg a „régiek” felismerik értékeinket, és ne sűrűsük azonnali bizalmaskodással elfogadásunkat.



Beszéljétek meg, milyen íratlan szabályokhoz illik alkalmazkodni a családi kommunikáció során!

- Fedezzük fel a hallgatás és a csend szépségét! Vannak helyzetek, mikor egy barátunknak vagy szerettünknek csupán valódi figyelmünkre és támogatásunkra van szüksége.

- Igyekezzünk minél kevesebb közhellyel, nyelvi panellel teletűzdelni szövegünket. Ezekkel a „jópofa” beszólásokkal sokszor éppen az ellenkezőjét érjük el, mint szeretnénk: érdekes, egyéni stílusú beszélgetőpartner helyett unalmasnak és kiszámíthatónak tarthatnak bennünket.

A magázás története

A mai nyelvhasználatban sokszor okoz gondot a beszélőnek, hogy eldöntse, kinek hogyan köszönjön, kit hogyan szólítson meg, kit tegezzen, magázzon vagy önözzön. A 16. századig ez utóbbi nem volt kérdés, hiszen mindenki mindenkit tegezett, a társadalmi különbséget más nyelvi elemekkel, például tiszteletjes megszólítással fejezték ki. (Ezt a formát idézi fel Katona József *Bánk bán* című művében, ahol Tiborc tegezi Bánk bánt.)

A 16. századra azonban a társadalom rendjének átalakulása miatt szükségessé vált, hogy a rangkülönbséget a kommunikációban is nyilvánvalóvá tegyék. A magázó forma fokozatosan alakult ki. Első lépésként a tisztelet kifejező *kegyelmed* vagy *méltóságod* megszólítás mellé a mondatban E/3. személyű ige került (pl. *Nagyságod azt parancsolta, hogy...*). A következő lépés a magázás felé az E/3. személyű igelakok önálló használata volt. A *maga* megszólítás a *maga kegyelmed* kifejezésből alakult ki, de ezt csak a magasabb rangú fél használhatta az alacsonyabb rangúra. Az *ön* megszólító forma tudatos szóalkotás eredménye, az *önbelőle*, *önmaga* első tagjának önállóvá tételével (jelentése: ő), és a hagyomány szerint Széchenyi István terjesztette el.

Vannak olyan nyelvek (pl. az angol), ahol csak egyféle megszólítási forma létezik. Milyen előnyei és hátrányai lehetnek ennek?



1

- a) Alkossatok párokat! Olvassátok el a párbeszédet, majd gyűjtsétek ki belőle a társalgási stílus jellemzőit!
- b) Írjátok át a párbeszédet úgy, hogy a beszélők stílusa igényes legyen! Foglaljátok össze, mit kellett változtatnotok!



Flóra üzeni:
Hi csajszi! 😊

Kusztó üzeni:
Szióó

Flóra üzeni:
Mizu?

Kusztó üzeni:
Semmi kül. Veled? 😊

Flóra üzeni:
Smi xtra tanulok

Kusztó üzeni:
Vááá :S kell vmi hnapra?

Flóra üzeni:
Öö.. töriből felelünk

Kusztó üzeni:
Á! Komoly???

Flóra üzeni:
Ne parázzál nagyon könnyű 😊

Kusztó üzeni:
Hétvégén shopi? 😊

Flóra üzeni:
Óóófkorsz 😊 😊 😊

Kusztó üzeni:
Zsiir najó tépek törizni

Flóra üzeni:
Jólvan csókok ❤️

Kusztó üzeni:
Puszó szio

2

Az alábbi képsor alapján írd párbeszédet, melyben a társalgási stílus jellegzetességeit (szóhasználatát, mondatformálását, szövegszerkesztését) érzékelteted!



3

- a) Válassz ki egy képet! Írj a kép egyik szereplője vagy szemtanúja nevében a képen látható eseményről egy nyolc-tíz mondatos – magánlevelet vagy naplórészletet, – hírt vagy tudósítást!

- b) Hasonlítsd össze a két szövegtípus stílusbeli jellegzetességeit!



A)



B)



C)

4

- Alkossatok párokat! Fordítsátok le egyik idegen nyelvi tankönyvetek valamelyik párbeszéd-részletét magyarra! Beszéljétek meg, hogyan tudjátok a szó szerinti, nyersebb fordítást életszerűbbé tenni!

5

- a) Keresz összeillő elemeket a csoportokból, majd más szavak hozzáadásával alkoss belőlük mondatokat!

Megszólítások

Bence,
Kati néni,
kedves hallgatóim,
igazgató úr,
srácok

Névmások

maguk, ti, te, önök,
maga, ön

Egyéb mondat- részek

sebtében, haladéktalanul, pici szívességgel,
nocsak, el tetszett
indulni, ötlet, véleményezésre

- b) Az alábbi mondatokban jellegzetes szavakat találsz, amelyeket a társalgásban is gyakran használunk. Fejtsd ki, hogy miben volna más a mondatok jelentése a kiemelt szavak nélkül! Nézz utána a *Magyar értelmező kéziszótárban*, hogy mit lehet megtudni e szavakról!

- **Tulajdonképpen** mindent pontosan leírtam...
- **Ugyebár** te is így látod...
- **Hát** én nem bánom...
- **Valójában** én is ugyanezt gondoltam...



6

a) Fejezd ki egy szóval a következő állandósult szókapcsolatok jelentését!

- az ördög bibliája
- áll, mint Bálám samara
- bakot lő
- lenyom egy sallert
- a lelkén viseli a sorsát
- a kákán is csomót keres
- kutyába sem vesz
- szájára veszi a világ
- állja a sarat
- káposztalé folyik az ereiben

b) Fejezd ki állandósult szókapcsolattal az alábbi szavak jelentését!
szomorú, jókedvű, fiatal, alszik, haragszik, megold

7

a) Olvasd el a szöveget! Válaszd ki a felsorolt közhelyek közül azokat, amelyeket a környezetben is használnak!

Csupa közhely Zsuzsának

Két test, egy lélek
Nem tudok nélküled élni
Ha távol vagy, veled időznek gondolataim
Pedig ki hitte volna
Mi rejtőzik az idő méhében
Nem lehet azt kiszámítani
Mert csak a vak szerencse műve
Rég volt, talán igaz se volt
Hogy egymást kézen fogva
Egymásnak vállat vetve
Nekivágtunk a meredeknek
Szembenézve az élet viharaival

Pedig csak most jön a neheze
Mert nincs pardon
A természet törvényei ellen
Télen mindent belep a hó
Tavasszal kirügyeznek a fák
Ősszel elhullatják lombjukat a fák
És akkor nincs tovább

Múlik az idő
Rövid az élet
Minden perc drága

Egyszer értünk is eljön a halál
Ahonnan még nem tért meg utazó
És nincs ellene orvosság a kertben

De ha majd becsapja utánunk az ajtót
Akkor sem áll meg a világ
Jönnek majd utánunk mások
Ahány csöpp van a tengerben, annyi
Élik a maguk életét

Még csak rajtunk is át nem fut a hideg
Földbe nem gyökerezik a lábuk
S tanácstalanul néznek vissza ránk
Mintha elvesztettek volna valamit.

(Örkény István)

b) Fogalmazd meg, mitől alakulhat át a közhelygyűjtemény költeménnyé! Mi a szerepe ebben az ajánlásnak?

c) Gyűjts közhelyeket, és segítségükkel írd hasonló „közhelykölteményt”!

8

a) Keressétek meg az alábbi jelenetben az állandósult szókapcsolatok „kifacsart” változatát, és állapítsátok meg, mi volt az eredeti! Beszéljétek meg, mi adja a szöveg humorát!

Öreg: Sok kis ember jó helyen is elfér!!!

Pityu: Hátrább az egerekkel, öreg! Ami késik, nem nyúlik!!! [...]

Margit: Persze, az öreg majd nagy fába vágja a fejét, aztán fittyet hány, és mindig én iszom meg a levét! [...]

Evettké: Aki fülbe harap, annak nem köpik az orrára, hogy egy füst alatt?!

Öreg: Jön még kutyára szalonna! [...] Az egyik szemem sír, a másik meg üveg! [...]

Margit: Pityu, te a barackpántlikáról azt sem tudod, hogy eszik-e vagy isszák!!!

Öreg: Kismértékben gyógyszer, nagymértékben orvosság!!!

Pityu: Miért ne?! Hiszen, próba-cseresznye! Igyunk előre, a templom egerére!!! Csak ne nézzetek már rám olyan ferde tekintettel, mert még vérszemet kaptok!

Evettké: A nagypapa miért volt tiszavirág illatú?!

(L'art pour L'art Társulat: A Besenyő család élete)

b) Gyűjtsétek reklámszövegeket, amelyekben a nyelvi játék alapja állandósult szókapcsolat!

9

a) Alkossatok csoportokat! Osszátok szét a szituációkat! Ezután minden csoport válasszon ki egy szerepet, melyet a beszélgetésben részt vevők egyike fog eljátszani! Mutassátok be egymásnak az elkészült alkotásokat!

Szituációk:

- egy baráti társaságban egy előző napon látott tévéműsorról folyik a beszélgetés
- osztálytársak a pénteki „fordított nap” eseményeiről társalognak
- tanulók egy csoportja közösen készül a másnapi történelemdolgozatra
- diákok a kedvenc zenei stílusukról beszélgetnek
- az egyik diák beszámol arról, milyen konfliktusba keveredett előző nap az egyik szülőjével

Szerepek:

„DUMAGÉP”: megállás nélkül beszél, szinte szerelmes a saját hangjába.

„PANELCSÁSZÁR”: kizárólag nyelvi paneleket (elcsépett, előre gyártott mondatokat, szófordulatokat) használ.

„NEHOGYMÁR FAZON”: minden megnyilvánulása méltatlankodással kezdődik.

„TROMFMESTER”: Állandóan közbevág, hogy beszúrhatta az „Az semmi, mert ÉN...” kezdetű mondatát.

„OKOSTOJÁS”: mindig okoskodik és a tudását villogtatja.

b) Beszéljétek meg, milyen hatása volt a beszélgetésekre a választott szereplő stílusának!

10

a) Beszéljétek meg, szoktatok-e közhelyeket használni! Ha igen, melyeket? Vannak-e olyan helyzetek, amikor megengedhető a közhelyek használata? Miért?

b) Vitassátok meg, mi lehet az oka, hogy az utóbbi időben egyre inkább terjed a nyelvi durvaság! Lehetnek-e olyan szituációk, amelyekben indokolt a trágár szavak használata? Érvekkel támasszátok alá véleményeteket!

A tudományos és ismeretterjesztő stílus

1

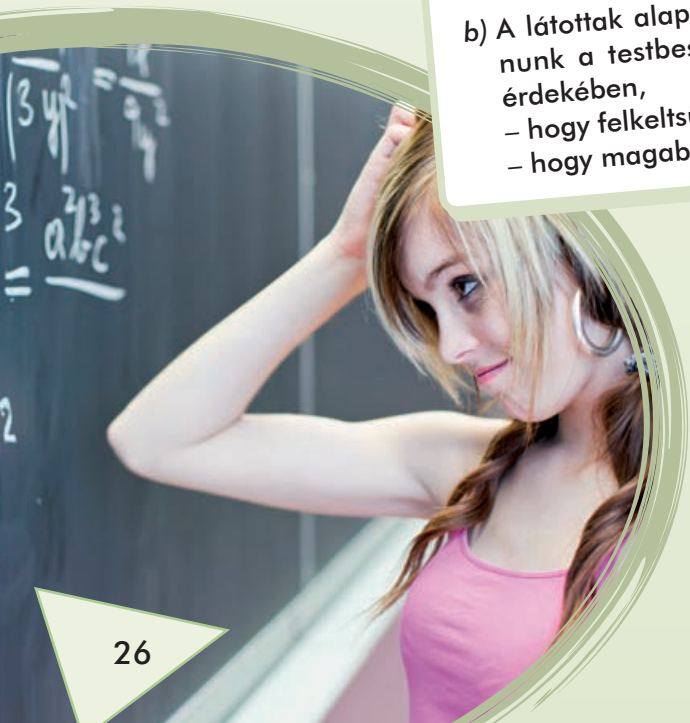
- a) Gyűjtsetek minél több olyan szövegtípust és szituációt, melyben tudományos stílust használunk!
- b) Csoportosítsátok a szövegtípusokat aszerint, hogy szóbeli vagy írásbeli szövegek-e!
- c) Gyűjtsétek össze a stílusréteg főbb jellemzőit!

2

- a) Alkossatok párokat! Vegyétek elő az egyik tankönyveteket! Nyissátok ki valamelyik oldalon, majd végezzétek el a feladatokat!
 - Gyűjtsetek az oldalról öt szakszót vagy szakkifejezést!
 - Gyűjtsetek példákat az egyes mondatfajtákra! Mit tapasztalotok?
 - Figyeljétek meg a lecke felépítését! Milyen egységekből áll a lecke? Miért ebben a sorrendben követik egymást az egységek?
 - Keressetek példákat a megértést segítő vizuális elemekre!
- b) Beszéljétek meg, szerintetek mi jellemzi azt a tankönyvet, amelyikből hatékonyan lehet tanulni!

3

- a) Játsszátok el a következő szituációkat valódi szöveg helyett csak számokat mondogatva! Használjátok a testbeszédet és a szövegfonetikai eszközöket is a helyzet érzékeltetésére!
 - a jó tanuló felel
 - a rossz tanuló felel
 - a tanár bemelegítő kérdéseket tesz fel az osztálynak
 - osztályotok egyik kedvenc tanára előadást tart
- b) A látottak alapján beszéljétek meg, hogyan érdemes használnunk a testbeszédet és a szövegfonetikai eszközöket annak érdekében,
 - hogy felkeltsük a hallgatóság figyelmét,
 - hogy magabiztosságot sugározzunk!



Mit gondoltok, a téma ismeretén túl mire lehet még szükség egy iskolai felelet sikeres előadásához?
Beszéljétek meg!

A tudományos és ismeretterjesztő stílusréteg

A tudományos és ismeretterjesztő stílusréteghez tartozó szövegek célja a valóság tényeinek, törvényeinek, összefüggéseinek bemutatása és az új tudományos ismeretek megvitatása.

A kommunikációs funkciók közül elsősorban a tájékoztatás jellemző rájuk. A stílusrétegnek több szintje van, hiszen ezt a stílust használjuk mind a tudományos kutatásban, mind pedig a szélesebb közönségnek szóló ismeretterjesztésben is.



A tudományos szövegek jellemzői

A tudományos szövegek igen **változatos műfajuk** lehetnek (pl. ide tartozik az esszé, a tanulmány, a szakmai vita, a tudományos előadás, a lexikoncikk, valamint a tankönyvi szöveg,

a dolgozat és az iskolai felelet). A tudományos szövegekre a szavak, a mondatok és a felépítés szintjén is az egyértelműség, pontosság és tárgyilagosság jellemző.

Az ismeretterjesztő szövegek jellemzői

Az ismeretterjesztő szövegek elsősorban abban különböznek a szaktudományos szövegektől, hogy a **tudományos ismereteket olyan befogadóknak közvetítik, akiknek a témáról nincsenek előismereteik**: azaz, az érdeklődő nagyközönségnek, illetve a diákoknak. Ezért az ismeretterjesztő szöveg írójának mind az adott tudományágban, mind a retorikában is tájékozottnak kell lennie, hogy az esetleg igen komoly háttértudást igénylő tudományos ismereteket is **érthetően, ugyanakkor olvasmányosan, érdekfeszítően** adja elő. Ide tartozó szövegtípusok például a tudományos-ismeretterjesztő cikk és előadás, az ismeretterjesztő filmek és könyvek szövege, valamint az egyes termékek használati utasítása is.

Az ismeretterjesztő szövegek témája sokféle lehet: a hétköznapi témáktól (pl. a természetbarát mosogatás módszerei) a komolyabb társadalomtudományi vagy természettudományi kérdések tárgyalásáig (pl. környezetvédelem).

A jó ismeretterjesztő szövegekre a kötetlenebb megfogalmazás, a rövidebb, könnyen értelmezhető mondatok, kevesebb tudományos szakszó,

A tudományos és ismeretterjesztő stílusréteg főbb jellemzői

SZÓHASZNÁLAT	MONDATFORMÁLÁS	SZÖVEGSZERKESZTÉS
<ul style="list-style-type: none">• semleges érzelmi töltésű szavak• magyar és idegen eredetű szakszavak, szakkifejezések• szóismétlések, körülírások	<ul style="list-style-type: none">• ténymegállapító kijelentő mondatok, helyenként figyelemfelkeltő kérdések, felkiáltások• többszörösen összetett, de világos szerkesztésű mondat szerkezet• magyarázó és következtető mondatok nagyobb aránya	<ul style="list-style-type: none">• világos, jól követhető, gazdaságos szövegépítés• sok logikai kötőelem, előre- és visszautalások• a tartalmi-logikai gondolatmenet ok-okozati összefüggéseken, illetve összehasonlításra alapul• érvek, példák a mondanivaló alátámasztására• hivatkozás más szerzőkre idézettel, lábjegyzettel• vizuális eszközök (pl. kiemelés, grafikon) és egyéb jelrendszerek (pl. szimbólum, képlet)

a közérthető, részletesebb, hétköznapi példákon alapuló magyarázatok jellemzőek. Az ismeretterjesztő szöveg sokszor használ retorikai eszközöket a figyelem felkeltésére (pl. elgondolkodtató kérdéseket, felkiáltásokat, az olvasó megszólítását) és a mondanivaló szemléltetésére (pl. hasonlatokat, körülírásokat, metaforákat), így közelít a publicisztikai stílushoz. Szövegformálásában különösen nagy hangsúlyt fektet a gondolatok könnyű követhetőségére, a világos, logikus építkezésre.

Az egyéni kifejezés lehetőségei a tudományos szövegekben

Bár a tudományos szövegek stílusára elsősorban a szakszerűség és a tárgyilagosság jellemző, és kerülnek az érzelmekifejezést szolgáló nyelvi elemeket, mégsem szükségszerű, hogy e szövegek szintelenek és személytelenek legyenek. Egy tanulmány vagy **egy** verselemzés **szerzőjének egyéni stílusa megmutatkozhat akár a téma-választásban, akár a probléma megközelítési módjában** is. A szövegépítkezés logikájából kiderül az alkotó gondolkodásmódja, világismerete, tájékozottsága. A szavak kiválasztása és a mondatformálás is nagymértékben befolyásolja azt, hogy a befogadó megfelelően tartja-e egy tudományos szöveg stílusát, vagy sem.

Bár a tárgyalandó témában való kellő tájékozottság elengedhetetlen az igényes szövegalkotáshoz, **a szöveg stílusának is meg kell felelnie a tudományos stílusra vonatkozó elvárásoknak**. Az alábbiakban néhány hasznos javaslat

következik, amelyek segíthetnek abban, hogy egyéni stílusunk megmutatásával megfelelő formába öntsük munkánkat.

- Ügyeljünk rá, hogy a választott szövegtípusnak megfelelő stílust használjunk! Más stílusban kell fogalmaznunk például, ha szóbeli (pl. kiselőadás) vagy ha írásbeli (pl. esszé) szöveget készítünk. Fontos az is, hogy ki fogja olvasni vagy hallani munkánkat, mert az osztálytársaknak szóló kiselőadásban szerepelhet néhány figyelemkeltő kitérés (pl. a témához kapcsolódó mókás anekdota, humoros szófordulat), míg a verselemző dolgozatban nem.

- Fogalmazzuk meg egyértelműen szövegünk tételmondatát és az igazolandó feltevéseinket! Ezek már a bevezetésben kapjanak helyet, hogy olvasóink számára azonnal kiderüljön témaválasztásunk és álláspontunk.

- Ne csapongjunk! Logikusan fejtjük ki gondolatainkat, hogy az olvasóink követni tudják gondolatmenetünket. Az érvek előadásának sorrendjét tudatosan válasszuk és az útvonalat biztosítsuk „jelzőtáblákkal” úgy, hogy logikai kötőelemeket használunk, valamint a szöveget jól elkülönülő bekezdésekre tagoljuk.

- Kerüljük az általánosságokat, a közhelyes fordulatokat és az üres megállapításokat (pl. *Petőfi Sándor korának kiemelkedő költője volt. Sok verset írt.*)!

- Ne bonyolítsuk túl a mondatokat! Talán különösen hangzik, de a tudományos szövegekben is ügyelnünk kell mondataink ritmusára, hogy szövegünk lendületes és gördülékeny legyen. Érdemes a rövidebb, egyszerű szerkezetű és a hosszabb, komplexebb mondatokat váltogatni.

- Szóhasználatunk legyen árnyalt és választékos! Fontos figyelni a szakszavak, szak kifejezések helyes használatára. Ha az idegen szakkifejezésnek van pontos magyar megfelelője, akkor inkább azt válasszuk. Lehetőség szerint kerüljük a szóismétlést.

- Ha a szövegtípus megengedi, használjunk vizuális eszközöket is (pl. kiemelést, ábrákat, illusztrációkat)!

Azt a feladatot kapjátok, hogy kiselőadásban mutassátok be Zrínyi Miklóst, a kiváló költőt és hadvezért! Készítsétek el az előadás vázlatát a tételmondatokkal és a kulcsszavakkal!



• A befejezésben se hagyjuk magára a befogadót: foglaljuk össze és zárjuk le a gondolatokat, és a felvetett problémát helyezzük tágabb kontextusba.

• Végül mindig olvassuk át újra a szöveget! Csak akkor lehetünk biztosak benne, hogy a végeredmény olyan, mint amelyet elterveztünk, ha ellenőrizzük az elkészült művet.

gyakorló feladatok

1

a) Csoportokban dolgozzatok! Csoportosítsátok az alábbi szavakat tudományágak szerint! Nézzetek utána, hogy az idegen szavak milyen eredetűek!

felületi feszültség, vegyértékhéj, fennsík, teljesítmény, mitokondrium, investitúraháború, hasáb, hemofília, interregnum, turzás, bendő, hóhatár, kohézió, decimális, toposz, hélium, helóták, impresszionizmus, delta, hisztamin, muréna, moréna, miocén, fény, indukció, infláció, tűzfal, ütközés

b) Húzzátok alá azokat a szavakat, amelyeket a hétköznapokban is használunk!

c) Válasszatok hármat a szakszavak közül, és szótár segítségével írjatok hozzájuk definiációt!

2

a) Gyűjtsétek össze a tudományos stílus jellemzőit a *Néprajzi lexikon* alábbi szócikkében!

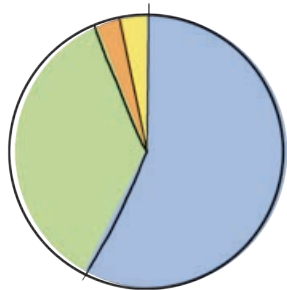
kacsatánc, gácsértánc: Békésben és Biharban elterjedt csoportos lakodalmi szórakoztató tánc (→ lakodalmi táncok). Állatutánzó elnevezése és játékos értelme analógián alapul: a sort vezető táncost vagy vőfélyt a többieknek ugyanolyan hűségesen kell mindenüvé követniük, mint a rucák szokták a gácsért kíséreni. Utánozniuk kell a mozgását, ugrálását, át kell bújniuk utána a bútorok alatt, stb. A vezető kendőből vagy nadrágszíjából gyakran korbácsot fon, s rásuhint a pontatlan, tévesztő táncosokra. (→ még: állatutánzó táncok, → бүдös vornjik, → labirintus-tánc) – Irod. Kaposi Edit – Maácz László: Magyar népi táncok és táncos népszokások (Budapest, 1958).

b) Készítsétek el a szócikk vázlatát!

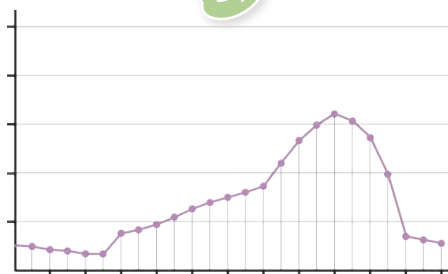
c) Beszéljétek meg, hogy miként érvényesülnek a tudományos stílus jellemző vonásai a lexikon szöveg szóhasználatában, mondat szerkesztésében!

3

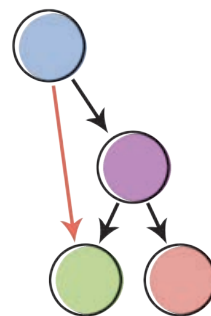
Válassz a következő üres ábrák közül! Írj be az ábrába általad kitalált feliratokat, adatokat, majd készíts hozzá rövid magyarázatot!



A)



B)



C)

4

Készíts használati utasítást egy általad kiválasztott hétköznapi tárgyhoz! Az útmutató meg-szövegezésében ügyelj a stílusra! Az utasításhoz ábrát is mellékelhetsz!

5

Alkossatok párokat, és versenyezzetek! Találjátok ki, milyen eszköz használati utasításának részletét olvassátok!

- A készüléket csak olyan mélyre vigye az orr- vagy füllükbe, ameddig a keskeny hegy ér. Ne használja a készüléket, ha a pengék deformáltak vagy sérültek.
- Legyen nagyon óvatos akkor, ha a talaj a nedvességtől, jégtől, hótól, fűrészpontól csúszós lehet. Létrán vagy fa tetején állva ne használja.
- Tilos üzemeltetni a készüléket, ha észleli az ajtószigetelés vagy a csatlakozó felületek károsodását. Ugyanez érvényes az ajtó- vagy az ajtópántok meghibásodására is.
- Ne használja fürdőkádban, zuhany alatt, nedves levegőjű helyiségekben, folyadékok közelében, illetve azok fölött (például vízzel töltött mosdókagyló fölött).
- Kizárólag akkor nyissa ki a készülék ajtaját, amikor az elengedhetetlenül szükséges, de akkor is csak a feltétlenül szükséges ideig tartsa azt nyitva.
- Csatlakoztassa a rugalmas tömlőt először a szívócsonkhoz, majd az egytetemes adapter segítségével a gépi szerszámhoz.

6

Rövid anyaggyűjtés után készíts szócikket az alábbi szavakhoz a szempontoknak megfelelően!

fok

- egy földrajzi témájú, alsó tagozatos gyerekeknek készült ismeretterjesztő kisenciklopédiába
- egy 9. osztályos középiskolai kémia- vagy fizikakönyvbe

hiperbola

- egy matematikai diákszótárba
- egy stilisztikával foglalkozó szakkönyvbe

7

Alkossatok csoportokat! Mindegyik csoport válasszon egy képet! Írjatok 8–10 mondatos ismeretterjesztő szöveget róla saját ismereteitek segítségével! Írásotokban használjatok

- szakszavakat;
- logikai kötőelemeket (pl. *emellett, jóllehet, ugyanakkor, annak ellenére, így tehát, annak okából, ezzel együtt, lényegében, ráadásul, egyfelől/másfelől, ez arra enged következtetni, hogy...*);
- véleménynyilvánítást kifejező szavakat (pl. *bátran levonhatjuk azt a következtetést; kétségtelenül; kétséget ébreszthet bennünk az, hogy...; nem kételkedhetünk abban, hogy...; valószínűleg;*)!



A)



B)



C)

Olvasd el az ismeretterjesztő szöveget, majd oldd meg a feladatokat!

A háztáji radon

A periódusos rendszer sarkában egy nemesgáz üldögél. Immár száz éve, hogy elfoglalta helyét a VIII. főcsoportban és a 6. periódusban. Szürkén megbújhatott volna, hisz nem sok kémiai reakcióban veteti észre magát. Azonban amióta kiderült, hogy radioaktív, jobban odafigyelünk rá és ki hinné, hogy hálószobáink állandó látogatójáról van szó. [...]

Földünk belső melegét ma is radioaktív bomlások adják. A mélységben radioaktív tórium, urán és többek között kálium található. Bomlásuk lassú; a tórium felezési ideje 14 milliárd év, az uráné 4,5 milliárd év, míg a ^{40}K -izotópé 1,3 milliárd év. A fokozatos radioaktív bomlások nyomán újabb és újabb sugárzó, tovább bomló izotópok keletkeznek. Így keletkezik a tórium bomlássorozatában az 1 perc felezési idejű ^{220}Rn (toron), valamint az urán sorában a 3,8 nap felezési idejű ^{222}Rn (radon). A radon nagyrészt a talajból kerül a lakásokba, kisebb részt az építőanyagból, a vízből, a konyhai gázból és a levegőből származik. A padlón a legmagasabb a radon koncentrációja, és felfelé csökken. Éjjel (ha csukva van az ablak) a radon felgyülemlik, a szellőztetés és az ajtók nyitogatása nyomán azonban ez csökken. A tél az igazán „radondús” időszak, mert ilyenkor kevesebbet szellőztetünk, ráadásul a fűtött, meleg levegő felfelé áramlik és kiszökik a nyílásokon és a kéményeken. Ezért a szobában lecsökken a nyomás és szinte szívja a talajból a radont. A radonkoncentráció télen akár kétszerese lehet a tavaszinak. [...]

A radonizotópok bomlása során radioaktív fémizotópok (polónium, bizmut, ólom) keletkeznek. Nemesgáz lévén, a radont belélegezzük és kilélegezzük. A fenti fémizotópok azonban ráülnek a por-szemcsékre, a dohányfüst szemcséire és a tüdőbe kerülve fejtik ki sugárzó, roncsoló hatásukat. A bányászoknál már a középkorban felfedezték a radon káros hatását. Ma már tudjuk: a radon és bomlástermékei tüdőrákot okoznak.

Mit kell tennünk a kockázat elkerülése érdekében? A válasz egyszerű: szellőztetni, szellőztetni, szellőztetni télen is, és nem csak akkor, ha már „oroszlánszag” van. Azokon a helyeken, ahol a házak urándús talajra épültek (pl. Svédországban), a radon kiűzéséhez nem elegendő a szellőztetés, szívó ventilátorokkal vagy a lakások átépítésével érhető el eredmény. (Főző Attila László)

a) Találd ki, kinek szól a szöveg! Bizonyítsd állításod!

b) Keress példákat a szövegből olyan szavakra, amelyek

- a köznyelvben is megtalálhatók, de ebben a szövegben mást jelentenek;
- csak a tudományos nyelvben használatosak;
- egy ismeretterjesztő szövegben igen, de egy szakembereknek szóló írásban nem szerepelhetnének!

c) A szövegben a kijelentő mondatokon kívül csak egyszer szerepel kérdő mondat. Mi a szerepe?

d) Készíts többféle összefoglalást a szöveghez!

- Írj belőle tanulható vázlatot!
- Tömörítsd a szöveget a felére!
- Foglald össze a szöveget három mondatban!

e) Készíts megértést könnyítő illusztrációt a szöveghez!

Magyar nyelv a középiskolák számára

Tartalom

11. ÉVFOLYAM

A stílusrétegek

A stílus fogalma
A stílus kifejező ereje
A társalgási stílus
A tudományos és ismeretterjesztő stílus
A publicisztikai stílus
A hivatalos és a szónoki stílus
Összefoglalás

A nyelvi szintek stilisztikája

A hétköznapi és a művészi kommunikáció
A szöveg vizuális képe a hétköznapi és a művészi kommunikációban
Zeneiség a hétköznapi és a művészi kommunikációban
Emelt szinten érettségizőknek: a helyesírás stilisztikai változatai

A képszerűség eszközei a hétköznapi és a művészi kommunikációban
A szó a hétköznapi és a művészi kommunikációban
A mondat és a szöveg a hétköznapi és a művészi kommunikációban
Összefoglalás

Stílusorszakok, stílusirányzatok

Korstílusok I.
Korstílusok II.
Összefoglalás

12. ÉVFOLYAM

Nyelv és gondolkodás

A nyelv mint jelrendszer. A nyelv diakrón és szinkron változásai
Nyelv és gondolkodás, nyelv és megismerés viszonya
A nyelv és a beszéd funkciói. A beszéd mint cselekvés
Összefoglalás

A magyar nyelv története

Az európai nyelvcsaládok, nyelvtípusok
A magyar nyelvrokonság főbb bizonyítékai
A nyelvtörténet forrásai: kéziratos és nyomtatott nyelvemlékek
A magyar nyelv történetének fő szakaszai
A nyelvújítás
A szókincs változásának okai, a szókészlet rétegei
Összefoglalás

Nyelv és társadalom

Fejlődési irányok, változások a mai magyar nyelvben
A nyelvtervezés elvei és feladatai
Nyelvünk helyzete a határon túl
A Magyarországon beszélt kisebbségi nyelvek.
A kisebbségi nyelvhasználat, nyelvi kultúra társadalmi jelentősége

Készüljünk az érettségire!

Az anyanyelvi ismeretek összefoglalása
Szövegértési feladatsorok

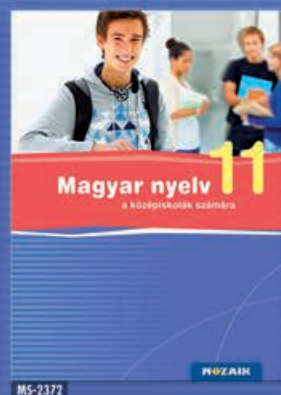
Megjelent



Megjelent



Várható megjelenés: 2012. március



Várható megjelenés: 2012. december

